

INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH MANBALARI VA AHAMIYATI

Bo‘riyev Shaxboz Qamariddin o‘g‘li

MCHJ “O‘zEraeAlternator” QK Xarid, ta‘minot va logistika bo‘limi boshlig‘i

Bugungi kunda mamlakatimizda investitsiya salohiyatini va uni rivojlantirishga katta ahamiyat berilyapdi. Bundan tashqari investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy sohalarni rivojlantirish nafaqat Davlatimizning balkim barcha tadbirkorlarning ham maqsadiga aylangan desak xato bo‘lmaydi. Investitsion salohiyatni oshirish mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy vositalaridan biri bo‘lib xizmat qiladi. Buning uchun biz avvalambor iqtisodiy bilimlar ayniqsa aynan investitsiyaning Davlatimiz Moliyasida qanchalar ahamiyatli ekanligi haqida chuqur bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishimiz zarur.

Iqtisodiy va moliyaviy sohani yaxshi o‘rganib va unda bo‘layotgan jarayonlarni tahlil qila olishimiz uchun, avvalo investitsiya o‘zi nima degan savolga javob olishimiz kerak. Investitsiya (lotincha: investio — “o‘rash”) — iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo‘yish). Investitsiya bu sodda qilib tshuntiradigan bo‘lsak, biron bir sohani rivojlantirish uchun unga sarmoya kiritish ya‘ni pul tikish va o‘sha sohadan yoki tadbirkorlik faoliyatidan kelajakda ko‘riladigan daromadga sherik bo‘lishdir.

Investitsion loyihalarni moliyalashtirish turli manbalardan va turli usullardan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishning asosiy manbalari va usullari quyida keltirilgan:

1. **O‘z mablag‘lari:** Investorlar loyihani moliyalashtirish uchun o‘zlarining jamg‘armalari yoki kapitalaridan foydalanishlari mumkin. Bunga shaxsiy jamg‘armalar, tadbirkorlik investitsiyalari, o‘z kapitali yoki sheriklarning jalb etilishi kiradi.

2. **Qarzga olingan mablag‘lar:** Kreditlar va qarzlar moliyalashtirishning eng keng tarqalgan manbalaridan biridir. Ularni banklar, moliya institutlari, xususiylar investorlar yoki tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat dasturlari orqali olish mumkin.



3. **Ipoteka va garov:** Baʼzi hollarda, ayniqsa, investitsiya loyihasi koʻchmas mulk bilan bogʻliq boʻlsa, mulkka qarz olish uchun ipoteka yoki garovdan foydalanish mumkin.

4. **Investitsiyalarni jalb qilish:** Tadbirkorlar venchur kapitalistlar, farishta investorlari¹ yoki korporativ investorlardan moliyalashtirish evaziga kompaniyadagi ulushlarini berish orqali investitsiyalarni jalb qilishlari mumkin.

5. **Hukumat va xalqaro grantlar:** Baʼzi loyihalar tadqiqot, ishlanmalar yoki ijtimoiy loyihalar kabi muayyan faoliyatni qoʻllab-quvvatlovchi hukumat yoki xalqaro tashkilotlar grantlari orqali moliyalashtirilishi mumkin.

6. **Obligatsiyalarni chiqarish:** Yirik kompaniyalar yoki davlat idoralari investitsiya loyihalari uchun mablagʻ jalb qilish uchun obligatsiyalar chiqarishi mumkin. Obligatsiyalar kelajakda maʼlum foiz stavkasi boʻyicha kapitalni qaytarish vaʼdasini ifodalaydi.

7. **Crowdfunding (Crowdfunding):** Ushbu moliyalashtirish usuli tobora ommalashib bormoqda. Bu sizga onlayn platformalar orqali koʻp sonli odamlardan mablagʻ toʻplash imkonini beradi. Crowdfunding xayriya koʻrinishida yoki kutilayotgan foyda yoki loyihadagi ulushga ega investitsiyalar shaklida boʻlishi mumkin.

8. **Ommaviy taklif (IPO):** Katta miqdordagi kapitalni jalb qilmoqchi boʻlgan yirik kompaniyalar uchun IPO - bu kompaniyaning aksiyalari birjada keng ommaga sotish uchun taklif qilinadigan variant.

Har bir loyiha oʻzining xususiyatlariga, rivojlanish bosqichiga, xavf-xatarlarga va kutilayotgan daromadga qarab turli xil moliyalashtirish manbalariga mos kelishi mumkin. Loyihaning oʻziga xos xususiyatlariga va moliyaviy ehtiyojlarga eng mos keladigan moliyalashtirish manbalarini tanlash muhimdir.

Investitsion hamkorlik umumjahon va milliy muammolarni hal qilishga yordam beradi. Yildan-yilga butunjahon boʻyicha investitsiya hajmi oshib bormoqda. 1980 yillarda jahon boʻyicha investitsiya 450 ming AQSH dollarini tashkil qilgan bolsa, bu koʻrsatgich 1990 yilga kelib 2 trillion AQSH dollariga

¹ Farishta investor - bu kompaniyadagi kapital yoki boshqa investitsiya vositalari evaziga startaplar va dastlabki bosqichdagi kompaniyalarga moliyaviy yordam koʻrsatadigan xususiy investor. Ular oʻzlarining shaxsiy mablagʻlarini istiqbolli korxonalariga, kelajakda ushbu kompaniyalar oʻsib, daromadli boʻlganda yoki sotilganda daromad olish maqsadida investitsiya qiladilar.



yetgan. Hozirgi kunda esa (2023-yilda) to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 1,37 trillion² AQSH dollarini tashkil etadi.

O‘zbekiston Respublikasida yangi bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida investitsiyalardan samarali foydalanib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi 1996- yildan beri har yili byudjetdan va byudejtdan tashqari fondlardan tushadigan mablag‘lar, chet el investitsiyalari, va hukumat kafolati bilan olingan kreditlar hisobiga aniq qurilish dasturlarini qabul qilib keladi. Respublika iqtisodiyotiga investitsiya kiritishda davlat byudjeti mablag‘lari, chet el investitsiyalari, korxonalarining o‘z mablag‘lari va aholi jamg‘armalari qatnashmoqda.

2000-yilda moliyalashtirishning jami manbalari hisobidan mamlakat iqtisodiyotiga salkam 700 milliard so‘m, shu jumladan, 810 million AQSH dollari investitsiyalandi. Uning 30,3 % ni respublika byudjeti, 39,1 % ni korxonalar va aholi mablag‘lari, 7,5 % ni banklar kreditlari va boshqa qarz mablag‘lar, 21,7 % ini chet el investitsiyalari va kreditlari, 1,4 % ni byudjetdan tashqari jamg‘armalar mablag‘lari tashkil qiladi. Respublikada investitsiya faoliyatining huquqiy bazasini yaratishda “Chet el investitsiyalari va chet ellik investorlar faoliyatining kafolatlari to‘g‘risida” (1995-yil 5-may), “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida” (1998-yil 12-dekabr), “Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to‘g‘risida” (1998-yil 30-aprel), “Chet el investitsiyalari to‘g‘risida” (1998-yil 30-aprel), “Lizing to‘g‘risida” (1999-yil 14-aprel), “Qimmatli qog‘ozlar bozorida investorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida” (2001-yil 30-avgust) qonunlarining qabul qilinishi muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Investitsiya faoliyatida investorlar har bir mamlakatdagi investitsiya muhiti bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘pdan-ko‘p xatarlarga duch keladilar. Shu sababli investitsiyani, ayniqsa, chet el investitsiyalarini sug‘urta qilish muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy va moliyaviy vaziyatni sog‘lomlashtirish uchun jamg‘armalarning ichki kapital qo‘yilmalar va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish sifatida real investitsiyalarga aylantirilishini hamda ulardan samarali foydalanishni ta‘minlash muhim hisoblanadi. Xalqaro amaliyotni o‘rganish shundan dalolat beradiki, investitsion loyihalarni moliyaviy tahlil qilish sohasida ularni realizatsiya qilishning maqsadga muvofiqligini asoslash, ekspertizalar o‘tkazishning roli o‘sib borayapti. Bu muammoni hal etish xalqaro andazalarining mujassamlashgan shakllari

² Birlashgan Millatlar Tashkilotining SAVDO VA RIVOJLANISH BO‘YICHA KONFERENSIYASI 2023



YuNIDO³ metodikasida o‘z aksini topgan. Biroq har bir mamlakat iqtisodiyotining o‘ziga xos xususiyatlari bu metodikada mavjud bo‘lgan an‘anaviy yondashuvlardan to‘g‘ridan to‘g‘ri nusxa olishga imkon bermaydi va shuning uchun ham ularni har bir mamlakatning xo‘jalik sharoitlariga moslashtirish kerak. Bunda joylashtiriladigan mablag‘larning qoplanishi va avanslashtirilgan kapitalga investor tomonidan talab qilinadigan daromad normasini olish bo‘yicha investitsion takliflarni sifati jihatidan ekspertiza qilish muhimdir. Ana shu yo‘nalishda investitsion loyihalarni texnik-iqtisodiy jihatidan asoslash, qarz oluvchining moliyaviy ahvoli va uning raqobatbardoshligi, shuningdek vakolatli bankning kafolatini xarakterlaydigan tegishli ekspert xulosalariga baho berishning ahamiyati ortadi.

Xorijiy firmalar bilan hamkorlikdagi investitsion loyihalarni o‘zlashtirish davrida birinchi bosqichda foiz va mamlakat banklari tomonidan operatsion xarajatlar bo‘yicha to‘lovlar amalga oshiriladi. Qaytarishda esa (to‘liq o‘zlashtirilganidan so‘ng) qarzning asosiy summasi (xorijiy bankning grafigiga muvofiq ravishda) o‘tkaziladi va foizlar bo‘yicha to‘lovlar to‘lanadi. Taqdim etilgan takliflarni realizatsiya qilish mexanizmi, bir tomondan, xorijiy investitsion kreditlarni oluvchilarning tarkibini optimallashtirishga xizmat qiladi va ikkinchi tomondan esa, ulardan maqsadli foydalanish ustidan ta‘sirchan nazorat bo‘lishi ta‘minlaydi. Investitsiyalashtirishning natijaliligini oshirish uchun investitsion loyihalarni, shu jumladan xorijiy kredit liniyalariga qo‘shish uchun ham, tanlab olish tartibi tartibga keltirilmog‘i lozim. Xo‘jalik yurituvchi subyekt va tashkilotlarning arizalarini ularning asoslanganligi bo‘yicha xulosalar uchun tarmoq, korporativ va mintaqaviy darajalarda qayta ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, investitsion loyihalarni moliyalashtirish asosan o‘z mablag‘lari va qarz mablag‘lari hisobidan amalga oshirilgan ekan. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishga qancha e‘tibor kuchaysa iqtisodiy erkinligimiz shuncha kuchayadi. Ayniqsa chet eldan investitsiyalarni jalb qilish mamlakatimizda ishlab chiqarish sohalari, bozor iqtisodiyoti va mexanizmini, qurilish va sanoatni rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Loyihalarni moliyalashtirish bu zamonaviy texnika-texnologiyalarni modernizatsiya qilish va qayta yangilash, xalq iste‘moli uchun yuqori sifatli mahsulotlarni ishlab chiqarish,

³ Birlashgan Millatlar Tashkilotining Sanoatni rivojlantirish bo‘yicha tashkiloti (YuNIDO)



shuningdek Respublikaning eksport salohiyatini oshirish, tashqi iqtisodiy faoliyatiga xizmat ko'rsatish maqsadida Respublikaga jalb qilinadigan texnologiyalarga yo'naltiriladigan yirik investitsiya loyihalari va dasturlarni moliyalashtirish hisoblanadi. Shuning uchun ham Moliyaviy va iqtisodiy bilim va ko'nikmalarimiz qancha yaxshi bo'lsa, kelajakda bu kabi investitsiyon loyihalarni moliyalashtirish shuncha ko'p bo'ladi. Buning uchun esa bu kabi ma'lumotlarni sifatli va ishonchli qilib ommaga taqdim qilishimiz va tadbirkorlarni axborot manbalari bilan ta'minlashimiz darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.V. VAHOBOV, T.S. MALIKOV “Moliya” Toshkent-2012
2. M.S. QOSIMOV, G.Ya. MUXAMEDJANOVA “Investitsiya Loyihalari Tahlili” Toshkent-2011
3. A.G.IBRAGIMOV, Z.R.MADAMINOVA, M.E. RAXMATALIYEV “Moliyaviy Menejment” Toshkent-2016
4. G'.H.HUSANOV, M.L.TURSUNXODJAYEV, A.R.BAK3YEV “Moliyaviy Menejment” Toshkent-2006
5. Samariddin ELMIRZAYEV “Korporativ Moliya” Toshkent-2015
6. T. Malikov iqtisodiyot fanlari doktori, professor O. Olimjonov iqtisodiyot fanlari doktori, professor “Moliya” Toshkent “IQTISOD-MOLIYA”2019
7. T.S. Malikov “Xo'jalik yurituvchi subyektlar Moliyasi” Toshkent “IQTISOD-MOLIYA” 2010
8. «Бизнес ва тadbirkorlik asoslari» kursi b'uyicha amaliy q'llanma Toshkent – 2009
9. Meliyeva Nargiza, Bahriddinova Marjona Otabek qizi «Новости образования: исследование в XXI веке» № 5 (100), часть 1 декабрь, 2022 г
10. Конференция организации объединенных наций по торговле и развитию (ЮНКТАД) - доклад о мировых инвестициях 2023г.